

УДК 59.99:316.46:371.8

© М. М. Тесленко, В. Є. Кашперський, 2022

orcid.org/0000-0003-4676-7736

orcid.org/0000-0003-0633-8347

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.1.252062>

ТЕСЛЕНКО Марина Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

КАШПЕРСЬКИЙ Володимир Євгенович

*кандидат історичних наук, начальник головного управління
фахової передивціої, вищої освіти МОН України*

ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ІЗ РІЗНОЮ САМООЦІНКОЮ

Стаття присвячена аналізу результатів теоретичного та емпіричного аналізу проблеми формування лідерських якостей майбутніх психологів. Представлено теоретичний аналіз специфіки феномену лідерства та ролі лідерських характеристик в системі професійно важливих якостей студентів-психологів. Проаналізовано результати емпіричного дослідження системи лідерських якостей студентів-психологів, їх враженості в групах респондентів із різним рівнем самооцінки.

Ключові слова: *лідерські якості, студенти-психологи, лідерські якості майбутніх психологів, професійно важливі якості психологів, чинники формування лідерських якостей студентів-психологів, самооцінка студентів.*

Постановка проблеми. Вимоги до професійної компетентності сучасного фахівця-психолога передбачають наявність й нього спроможностей до здійснення різноманітних видів професійної діяльності. Поряд із необхідністю бути компетентним у здійсненні діагностичної, консультативної та корекційної роботи сучасний психолог має бути спроможним до організації діяльності інших людей, проектування соціальної взаємодії та супроводу. Такі характеристики фахівця-психолога можемо визначити у загальному як спроможність до організації соціальної діяльності, а відповідні компетентності, що за-

безпечують реалізацію відповідних завдань, позначаються як лідерські якості практичного психолога.

Сформовані у сучасного психолога лідерські якості вагомі у його професійній діяльності, адже під час виконання професійних обов'язків фахівці даного часто здійснюють організацію соціальної діяльності – при здійсненні просвітницької роботи з дітьми та підлітками, проведенні різноманітних форм корекційної та тренінгової роботи, організації ефективної і результативної діяльності у виробничому колективі, тощо. Отже, сучасних психолог для того, щоб бути конкурентоспроможним має володіти сформованим на високому рівні лідерським потенціалом.

Разом із тим, зважаючи на комплексний характер системи лідерських здібностей відкритим та не вирішеним залишається питання пошуку чинників їх формування. Зокрема, не вирішеним залишається питання впливу самооцінки, як інтегрального показника функціонування особистості фахівця, на становлення професійно важливих якостей студентів-психологів, що і відображає актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті досліджуваної проблеми нами визначено дві групи наукових досліджень. Перша стосується розгляду феномену лідерства та його загальних характеристик, друга група досліджень – особливостей вивчення лідерських якостей у контексті професійно важливих характеристик власне студентів-психологів та їх розвитку.

Феномен лідерства тривалий час виступає предметом наукових пошуків та має багато визначень. Специфіка феномену лідерства знайшла своє вираження у дослідженнях таких авторів як О. Віханський, Н. Жеребова, В. Зацепіна, О. Євтихов, Т. Мальковська, А. Менегетті та інші. Більшість позначень феномену лідерства включають поєднання трьох компонентів – мети, впливу та групи. Під лідерством розуміється процес впливу на інших членів групи заради досягнення поставлених цілей (Нестуля, Нестуля, Кононец, 2021). Лідером позначають людину, яка завдяки своїм особистісним рисам має переважний вплив на колектив, або ж, свідомо і активно веде інших до досягнення певної мети.

Також, лідера визначають як представника малої групи, який висувається в результаті взаємодії її членів, або організує навколо себе групу при відповідності його норм і ціннісних орієнтацій з груповими, і організовує та керує цією групою задля досягнення групових цілей.

У рамках другої групи наукових досліджень увага науковців прикута визначенню ролі лідерських якостей у професійній діяльності психолога, специфіці їх формування та усвідомлення майбутніми фахівцями. До такої групи досліджень відносяться праці З. Гапонюк, О. Зоріна, Л. Кайдалова, Л. Конишева, А. Пільганчук, В. Кузьменко). Особливо вагомим науковим завданням сучасності виступає визначення ролі лідерських якостей у контексті професійних характеристик фахівця-психолога. Процес професійної підготовки практичних психологів передбачає, поряд із формуванням ціннісного ставлення до людини, розвитком комунікативних умінь та рефлексії, емпатії, формування певних психологічних якостей, направлених на забезпечення можливості організації діяльності інших людей та керування їх активністю, що так чи інакше присутні у різних видах діяльності психолога. Саме до такого роду професійно важливих якостей психолога відносяться лідерські здібності, що мають особливе значення у груповій просвітницькій і тренінговій роботі психолога з дітьми та підлітками, вирішенні виробничих конфліктів на виробництві, тощо. Тож, у процесі професійної підготовки практичних психологів важливим завданням є і розвиток їх лідерських якостей.

Під лідерськими якостями студентів-психологів розуміють сукупність стійких характеристик особистості, які забезпечують ефективність діяльності та допомагають особистості займати позицію лідера в групі, виявляються в організаторських здібностях, умінні суттєво впливати на поведінку й настрої людей, бути прикладом для наслідування (Хупавцева, Максимчук, 2018).

Специфіка лідерських якостей майбутніх психологів представлена достатньо структурно у трьохрівневій моделі лідерських якостей, розробленій О. Євтіховим. У даній моделі перший рівень – індивідуальний – представлений індивідуально-особистісними рисами особистості, які визна-

чають її лідерську Я-концепцію. Другий рівень – лідерської внутрішньогрупової взаємодії – містить соціально-психологічні та організаційно-управлінські якості, що реалізуються в процесі взаємодії з іншими членами групи. Третій рівень – актуальнолідерський, поєднує в собі якості і властивості, якими наділяє лідера група (Евтихов, 2007).

Вагомим напрямком сучасних досліджень виступає усвідомлення студентами-психологами своїх лідерських якостей та чіткість їх розуміння. Зокрема, як свідчать результати проведених анкетувань, сучасні студенти, переважно, складно диференціюють власні характеристики, які підпадають під категорію професійно важливих якостей, необхідних для реалізації лідерського потенціалу (Каблаш, 2019). У якості найбільш вагомих якостей і характеристик для реалізації лідерського потенціалу студентів-психологів самі студенти визначають впевненість у собі, емпатію, цілеспрямованість та розвинений емоційний інтелект.

Дослідження Н. В. Підбуцької, А. Є. Книш, Ж. Б. Богдан, Ю. Г. Чебакової, присвячене комплексному вивченню комунікативних характеристик студентів-психологів, схильних до лідерства, засвідчує, що домінуючими типами їх міжособистісної взаємодії є авторитарний і товариський стилі. При цьому, найбільш вагомими особистісними характеристиками студентів-психологів, схильних до лідерства, виступає поєднання екстраверсії, прихильності, відособлення, самоконтролю та емоційної стійкості (Підбуцька, Книш, Богдан, Чебакова, 2021). Разом із тим, актуальні наукові дослідження залишають поза увагою вплив такої вагової характеристики особистості як самооцінка на формування лідерських якостей студентів на етапі професійної підготовки.

Мета статті. Метою статті є здійснити аналіз результатів емпіричного дослідження лідерських якостей студентів-психологів із різною самооцінкою.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою емпіричного осягнення специфіки лідерських здібностей у студентів-психологів із різним рівнем самооцінки нами проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 146 студентів (130 дівчат та 16 хлопців) психолого-педагогічного факультету, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія

денної та заочної форми навчання психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

У якості діагностичного інструментарію нами обрано методики «Я – лідер» (за Є. С. Федоровим, О. В. Єрьоміним, модифікація Т. О. Миронової), «Діагностика лідерських здібностей» (Є. Жаріков, Є. Крушельницький), та «Вивчення самооцінки якостей особистості» (Т. Дембо, С. Я. Рубінштейн). Дослідження проведене у 2021-2022 навчальному році.

Для здійснення кількісного та статистичного аналізу отриманих даних нами використано критерій χ^2 -Пірсона (для визначення статистичної значущості відмінностей у вираженості ознак в групах досліджуваних із різною самооцінкою), дані описової статистики (відсоткові показники) для опису загальних тенденцій вираженості досліджуваних ознак у вибірці.

У таблиці 1 представлено показники вираженості лідерських якостей студентів-психологів досліджуваної вибірки.

Таблиця 1

Показники вираженості лідерських якостей студентів-психологів

лідерські якості	низька вираженість	середня вираженість	висока вираженість
показник сформованості лідерських якостей	45%	25%	30%
усвідомлення мети	27%	31%	42%
уміння вирішувати проблеми	47%	31%	22%
вплив на оточуючих	48%	25%	27%
організаційні здібності	42%	31%	27%
уміння працювати з групою	51%	28%	21%
уміння управляти собою	46%	30%	24%

Як свідчать дані таблиці 1, 30% студентів схильні на високому рівні до прояву лідерських якостей. Їм легко організовувати діяльність інших людей. Таких досліджуваних відрізняють ініціативність, спроможність до швидкого знаходження варіантів рішення проблеми, активність, зацікавленість

суспільним життям та прагнення брати участь у ньому, цілеспрямованість, наполегливість, потреба успіху. Таким майбутнім психологам характерні організаторська проникливість, здатність активно впливати на інших, уміння приймати відповідальні рішення в будь-яких ситуаціях, рішучість, готовність самостійно виконувати завдання, готовність до ризику, уміння управляти собою.

Визначено, що 25% досліджуваних мають середній рівень розвитку лідерських здібностей. Вони часто проявляють прагнення до організації діяльності оточуючих, проте, як правило, мають проблеми у вирішенні групових конфліктів, не схильні підкорювати собі думку інших людей. Таких студентів не часто обирають на відповідальні та суспільно значимі ролі у групі.

Також, визначено, що 45% досліджуваних характеризуються низьким рівнем лідерських якостей. Ці досліджувані не спроможні ефективно організовувати діяльність інших людей. Вони не ініціативні, не зацікавлені у суспільному житті. У ситуаціях прийняття рішень переважно такі студенти займають позицію того, кого ведуть.

Майже половина (42%) майбутніх психологів чітко усвідомлюють мету власної діяльності та спроможні організуватися для її досягнення. Хоча 27% досліджуваних не мають чіткого бачення мети у власній діяльності, яка підкорена зовнішнім факторам.

Більшість інших показників лідерських якостей досліджуваних виражені, переважно, на низькому рівні. Зокрема, майбутнім психологам властива низька спроможність вирішувати проблеми у взаємодії з іншими людьми, з якими їм складно домовитись та дійти компромісу (47%), невміння впливати на інших людей, провокувати у них необхідні форми поведінки (48%), труднощі в організації оточуючих для виконання діяльності (42%). Більшості досліджуваних (51%) складно працювати з групою, узгоджувати різні точки зору та керувати груповими процесами, успішно визначати ролі в групі та користуватися нормами і санкціями групи. Також, 46% студентів-психологів характеризуються проблемами у саморегуляції, не спроможні опанувати себе у відповідальних ситуаціях.

Лише 27% досліджуваних студентів-психологів характеризуються вираженими організаторськими здібностями та мають вплив на оточуючих людей. Їм легко організувати оточуючих для певної діяльності та створити такі умови спілкування з людьми, коли інші будуть діяти відповідно до спільної мети. Тільки 21% досліджуваних уміє ефективно працювати з групою, вирішувати групові конфлікти, успішно узгоджувати різні точки зору та використовувати групові санкції і норми для досягнення бажаного результату. Також, 22% досліджуваних спроможні до успішного вирішення проблем у міжособистісній взаємодії, узгодження різних точок зору та знаходження компромісу у конфліктних ситуаціях. Окрім цього, 24% студентів-психологів характеризуються вираженими саморегулятивними вміннями.

У таблиці 2 представлено показники самооцінки досліджуваних.

Таблиця 2

Особливості самооцінки студентів-психологів

Рівні самооцінки старшокласників				
Низька неадекватна	Низька	Середня	Висока	Висока неадекватна
13%	21%	25%	24%	17%

Як свідчать дані, представлені на рис. 2, для 34% досліджуваних властива низька самооцінка. Такі студенти схильні недооцінювати власні можливості, негативно розцінюють свої навчальні вміння та можливості. Психологічним підґрунтям такого самооцінювання виступає невпевненість у собі або ж «захисна» реакція молодої особистості, коли відбувається декларування (самій собі) власного невміння, відсутності здатності, що дозволяє не докладати жодних зусиль. При цьому, 13% таких досліджуваних характеризуються вираженою неадекватною низькою самооцінкою. Тобто, їх негативні уявлення про власну особистість мають крайній ступінь вираження та негативно впливають на перебіг стосунків з оточуючими і діяльність.

Встановлено, що 25% досліджуваних мають середню самооцінку, орієнтовані на оптимальне ставлення та оцінювання своїх навчальних можливостей та психологічних якостей. Вони переважно схильні ставити перед собою задачі середнього рівня складності та у більшості випадків їх виконують.

Також, для 41% досліджуваних характерна висока самооцінка. Вони позитивно та на високому рівні розцінюють свої можливості та сформованість психологічних характеристик. При цьому, серед студентів-психологів із високою самооцінкою 17% характеризується неадекватним її рівнем. Вони схильні надмірно завищено оцінювати свої якості та особистісні можливості, внаслідок чого вразливі до ситуацій, з якими не можуть впоратися, адже їх реальні можливості не співпадають із оцінюванням самими досліджуваними. Маючи таке самооцінювання, студенти-психологи ставлять перед собою надмірно високі цілі, досягнення яких часто неможливе для них, внаслідок чого вони відчувають розчарування і психологічний дискомфорт.

Отже, за результатами проведеного дослідження виявлено дві групи досліджуваних – із низькою та з високою самооцінкою.

Порівняємо вираженість різних аспектів схильності до лідерства у студентів-психологів із різною самооцінкою, що представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Особливості лідерських якостей студентів-психологів із різною самооцінкою

лідерські якості	самооцінка	низький рівень	середній рівень	високий рівень	χ^2
схильність до лідерства	низька	67%	25%	8%	12,32**
	висока	10%	15%	75%	
усвідомлення мети	низька	31%	36%	33%	2,34
	висока	20%	38%	42%	
вирішення проблем	низька	76%	18%	6%	11,81**
	висока	29%	37%	34%	
вплив на оточуючих	низька	85%	12%	3%	13,24**
	висока	22%	33%	45%	
організаційні здібності	низька	85%	9%	6%	12,72**
	висока	27%	31%	42%	
уміння працювати з групою	низька	82%	12%	6%	10,32**
	висока	37%	25%	38%	
уміння управляти собою	низька	47%	29%	24%	2,34
	висока	39%	31%	30%	

Як бачимо з таблиці 3, студентам-психологам із різною самооцінкою властиві відмінні показники вираженості лідерських якостей. Зокрема, студенти-психологи з різним рівнем самооцінки характеризуються відмінностями у проявах лідерських якостей. Зокрема, більшість (75%) студентів-психологів з високою самооцінкою схильні до проявів лідерства. Позитивно та на високому рівні оцінюючи свої психологічні особливості такі студенти спроможні до ефективного управління іншими людьми, організації їх діяльності, що базується на вираженій впевненості у собі таких досліджуваних. Натомість, 67% студентів-психологів із низькою самооцінкою характеризуються неспроможністю проявляти лідерські якості і організувати оточуючих для діяльності. Маючи негативне ставлення до себе та своїх можливостей, ці студенти не вірять у те, що оточуючі можуть їм підкорятися чи доручати організацію важливих справ. Відповідно, недооцінка себе у цих досліджуваних виражається у неспроможності проявляти лідерські якості.

Визначено, що студенти-психологи з відмінною самооцінкою відрізняються за більшістю показників лідерських якостей. Так, студентам із низькою самооцінкою через недооцінювання своїх можливостей та негативне ставлення до свого Я складніше вирішувати проблеми у міжособистісних стосунках (76%), впливати на оточуючих (86%) і організувати їх для виконання певної діяльності (85%), працювати з групою (82%). Ці досліджувані відчувають труднощі у ситуаціях, коли необхідно відстоювати власну точку зору та змушувати інших виконувати спільну діяльність, що базується на їх невпевненості у собі та недооцінці власного потенціалу.

Натомість, студенти-психологи із високою самооцінкою характеризуються більш вираженими лідерськими якостями. Їм легше вирішувати проблеми у стосунках з оточуючими (34%), впливати на них з метою організації спільної діяльності (45%). Таким студентам властиві більш виражені організаторські здібності (42%) та спроможність керувати груповими процесами, регулювати прийняття групових рішень (38%). Такі якості досліджуваних цієї групи базуються на їх позитивній оцінці своїх якостей та вираженій впевненості у собі.

Також, встановлено, що студентам-психологам із різною самооцінкою властиві майже однакові показники усвідомлення мети діяльності (що на високому рівні властиво 33% студентів із низькою та 42% досліджуваних із високою самооцінкою) та самоконтролю (24% та 30% відповідно). Отже, самооцінка студентів-психологів не впливає на їх спроможність чітко усвідомлювати мету діяльності та керувати собою.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження виявлено, що студентам-психологам переважно властивий знижений рівень лідерських якостей, який виражається у їхніх труднощах в організації діяльності інших людей, не розумінні групових процесів та зниженій можливості вирішувати міжособистісні та групові конфлікти. Третина представників вибірки характеризується сформованими лідерськими якостями, спроможна до успішної організації діяльності інших людей.

Встановлено, що лідерські якості студентів-психологів залежать від їхньої самооцінки. Зокрема, студенти з низькою самооцінкою характеризуються зниженим рівнем лідерських якостей, відчують труднощі у вирішенні проблем, мають знижений рівень впливу на оточуючих та уміння роботи з групою. Натомість, студенти-психологи з високою самооцінкою характеризуються вираженими лідерськими якостями, вміють вирішувати проблеми у стосунках, спроможні впливати на оточуючих та організовувати групу для діяльності.

Разом із тим, дана публікація не вичерпує всіх аспектів впливу особистісних детермінант на формування лідерських якостей студентів-психологів. Зокрема, перспективою подальших досліджень авторів виступає вивчення специфіки впливу локусу контролю, комунікативних характеристик та смисложиттєвих орієнтацій на формування лідерських якостей студентів-психологів.

Список використаних джерел

- Евтихов О. В. Тренинг лидерства : монография. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 256 с.
- Каблаш В. Діагностика лідерських якостей майбутніх психологів за допомогою методу анкетування. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 4 (187). С. 77–80.

- Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононец Н. В. Дидактика лідерства. Сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2021. 591 с.
- Підбуцька Н. В., Книш А. Є., Богдан Ж. Б., Чебакова Ю. Г. Комунікативні властивості студентів-психологів, схильних до лідерства. *Проблеми сучасної психології*. 2021. № 3 (22). С. 56–63. DOI :10.26661/2310-4368/2021-3-7
- Собчишин О. Феномен лідерства у філософії соціальної роботи: ретроспективний аналіз. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, № 4. С. 466–482. DOI: 10.25128/2520-6230.20.4.5.
- Хупавцева Н. О., Максимчук В. Б. Формування і розвиток лідерських якостей студентів-психологів. *Психологія: реальність і перспективи*. Рівне, 2018. Вип. 10. С. 158–164.

References

- Evtihov, O. V. (2007). *Trening liderstva: monografija [Leadership training: monograph]*. Sankt-Peterburg: Rech [in Russian].
- Hupavceva, N. O., & Maksimchuk, V. B. (2018). Formuvannja i rozvitok lider's'kih jakoste'j studentiv-psihologiv [Formation and development of students-psychologist's leadership qualities]. *Psihologija: real'nist i perspektivi [Psychology: reality and prospects]*, 10, 18-164 [in Ukrainian].
- Kablash, V. (2019). Diagnostika lider's'kih jakoste'j majbutnih psihologiv za dopomogoju metodu anketuvannja [Diagnostics the future psychologists leadership qualities of using the method of questionnaires]. *Imidzh suchasnogo pedagoga [The image of a modern teacher]*, 4(187), 77-80 [in Ukrainian].
- Nestulja, O. O., Nestulja, S. I., & Kononec', N. V. (2021). *Didaktika liderstva. Suchasni pogljadi na formuvannja lider's'koї kompetentnosti zdobuvachiv vishhoї osviti: monografija [Didactics of leadership. Modern views of leadership competence of higher education formation: a monograph]*. Poltava: PUET [in Ukrainian].
- Pidbuc'ka, N. V., Knish, A. Є., Bogdan, Zh. B., & Chebakova, Ju. G. (2021). Komunikativni vlastivosti studentiv-psihologiv, shil'nih do liderstva [Communicative properties of students-psychologists inclined to leadership]. *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]*, 3 (23), 56-63 [in Ukrainian].
- Sobchishin, O. (2020). Fenomen liderstva u filosofii social'noi roboti:

retrospektivnij analiz [The phenomenon of leadership in the philosophy of social work: a retrospective analysis]. *Social Work and Education*, 7, 4, 466-482 [in Ukrainian].

M. Teslenko, V. Kashpersy

FEATURES OF LEADERSHIP QUALITIES OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS WITH DIFFERENT SELF-ASSESSMENT

The article is devoted to the leadership qualities of students-psychologists problem of theoretical and empirical analysis results. Theoretical analysis of the leadership phenomenon specifics and the role of leadership characteristics in students-psychologist's professionally important qualities system is presented. The two areas of research related to the topic theoretical generalizations results are presented. Article present the leadership and its general characteristics phenomenon features and the leadership qualities in the context of professionally important characteristics of students-psychologists and their development.

The results of students-psychologists leadership qualities system empirical research, its impressions in groups of respondents with different levels of self-esteem are analyzed. It is established that the students-psychologist's leadership qualities depend on their self-esteem. In particular, students with low self-esteem are characterized by a reduced level of leadership skills, have difficulty in solving problems, have a reduced level of influence on others and the ability to work with a group. Instead, students with high self-esteem are characterized by strong leadership qualities, are able to solve problems in relationships, are able to influence others and organize a group for activities.

Key words: *leadership qualities, students-psychologists, future psychologist's leadership qualities, professionally important qualities of psychologists, future psychologist's leadership qualities formation factors, students' self-esteem.*

Надійшла до редакції 15.12.2021 р.